

מקדשות ומקדשי החולין / פרופ' משה ב. יצחקי

על היצירה השיתופית 'מתבן 1' / עידית לבבי גבאי ו 72 אמנים ואמניות מרחבי הארץ

התגובה הראשונית שלי למראה היצירה השיתופית 'מתבן 1'¹, קיר המרוצף ב 70 בדי קנבס, עליהם צוירו חבילות קש בצורות ובצבעים שונים, המבטאים הלכי נפש והתכוונות של האמנים שתרמו עבודתם לתערוכה זו, הייתה תגובה של פליאה, הארה וחוויה כמעט דתית. בשלב זה לא הבנתי עדיין מדוע המראה הזה שמייצג אחד מתוצרי גידול הדגניים ובמיוחד החיטה, שערכו לכאורה לא גבוה, המיועד לרפד דירים ורפתות, להזנת בהמות ובשנים האחרונות לבנייה אקולוגית ומצע לגידול, מעורר בי רגש עז כל כך. העיניים הניעו את הנפש, הדמיון וההקבלות האסוציאטיביות והקונוטטיביות נעו מהמראה שעל הקיר לעבר הכותל המערבי, אוהל מועד והמזבח בבית המקדש. ללא מחשבה תחילה ובתגובה ספונטנית רשמתי פתק והטמנתי אותו בסדקים שבין החבילות המצוירות. כשניסיתי לפענח את מהות החוויה והמעשה הזה, הבנתי שאני עורך השוואה בין שני דימויים ושני סמלים מכונני תודעה, זהות, אמונה. האחד הוא הכותל המערבי וכל מה שהוא מייצג עבור האדם היהודי ומולו כותל חקלאי המסמל את האחיזה בקרקע, את עבודת האדמה, את האתוס החלוצי – העברי, שהיה בו משום קידוש החולין, בניין אבנים מול בניין לבבות.

מתבן 1, הצבה בבית חנקין בכפר יהושע

הכותל המערבי בירושלים

אמרתי לעצמי ולסובבים אותי שהערכים המסומלים ביצירה 'מתבן 1' עדיפים בעיני עשרות מונים על האתוס והתקווה המשיחית לבית מקדש שלישי שמייצג הכותל המערבי. וכתבתי:

"הַפְתַּל הַזֶּה בְּבֵית חֲנֻקִּין, / שְׁבָעִים חֲבִילוֹת קֵשׁ / וּשְׁנַי עֶמֶדִי תִמְדָּ לְמִקְדָּשׁ, / מְשֻׁחִים בְּמִכְחוֹל עַל לִוְחֹת עֵץ / וְקִנְבֵּס, מְעוֹרֵר גּוֹפֵי לְתַפְלוֹת / וְעֶרְגוֹנוֹת עֲשָׂרוֹת מִזְנִים / מִפְתָּל מְעֲרָב הַדְּמָעוֹת. / אָנִי עוֹצֵם עֵינַי בְּתַחֲנוּן, / מִנִּיחַ פֶּתַק בְּסִדְקֵי הַמִּתְבָּן / וּמְפַלֵּל, שִׁפְתַי נְעוֹת בְּדִמְמָה, / בֵּין הַהַד הַקְדוּם וְהַבְּשָׂר אָנִי נִרְעַד / לְקוֹלוֹת הָאֲדָמָה. מעשה הייצוג האמנותי המגולם ביצירה השיתופית – 'מתבן 1', ביוזמתה ובהובלתה של האמנית עידית לבבי גבאי, הניע אותי לגשת ולבחון את הזרמים התת-קרקעיים ואת המקורות התרבותיים-יהודיים המצויים ביצירה. אולי באופן לא מודע בקשתי לחשוף את יסוד הקדושה בעבודה שלכאורה כולה חולין. נדמה שהמוליכים אותי למחוזות אלה, מלבד חבילות הקש, הם שני האובייקטים המצויים במרכזו של 'מתבן 1'. בחלק העליון והתחתון מצויים שני אובייקטים שהתחתון שבהם הזכיר לי רישומים ושחזורים של שולחן המזבח באוהל מועד. בעוד שהמזבח היהודי שימש להקרבת קורבנות ומנחות מסוגים שונים, והשולחן בעולם הנוצרי מסמל בין היתר את הסעודה האחרונה של ישו והשליחים, השולחן בעולם החלוצי, שכונה לעתים שולחן מזבח, יוצר ביניהם ומתוכם סוג של הרכבה, עובר טרנספורמציה ומסמל את היחד,

¹ היצירה 'מתבן 1' הוצגה לראשונה בגלריה בבית חנקין בכפר יהושע, במסגרת התערוכה 'גדיש', אפריל- יולי 2018

את הערבות והשותפות, את הרצון העז להפוך את הפירמידה הגלותית-יהודית הרעועה, למבנה בר קיימא הבנוי משפה, עבודה ותרבות עברית.

תהליך הכנת היצירה כלל הזמנת 72 אמניות ואמנים לצייר חבילת קש ולהטמין בתוכה משהו מעולמם האישי על פי מתווה ומודל שהכינה האמנית. המעשה הזכיר לי את הפסוקים שלהלן מספר שמות: **"וַיִּדְבֹר יְהוָה, אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר. בְּדַבַּר אֵל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיִּקְחוּ-לִי תְרוּמָה: מֵאֵת כָּל-אִישׁ אֲשֶׁר יִדְבְּנוּ לְבוֹ, תִּקְחוּ אֶת-תְּרוּמַתִּי. גִּזְזַת, תְּרוּמָה, אֲשֶׁר תִּקְחוּ, מֵאֵתָם: זָהָב וְכֶסֶף, וְנַחֲשֹׁת. דָּ וְתַכְלֵת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי, וְשֵׁשׁ וְעִזִּים. הַ וְעֹרֹת אֵילִם מְאֻדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים, וְעֵצֵי שִׁטִּים. וּ שְׁמֹן, לְמָאֵר; בְּשָׂמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה, וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים. ז אֲבָנֵי-שֹׁהַם, וְאֲבָנֵי מִלֵּאִים, לְאִפֹּד, וְלַחֹשֶׁן. ח וְעִשׂוּ לִי, מִקְדָּשׁ; וְשִׁכְנָתִי, בְּתוֹכָם."**

בספר שמות בניית המקדש כרוכה בתרומה שהיא נדבת הלב, ומצוינים בה הפריטים והחומרים, שחלקם מצויים אך ורק בבתי אנשי האלפיון העליון של אותה תקופה וכמה מן הפריטים יכולים לתרום גם אנשי מעמד הביניים. העוצמה והיופי מצויים בסיפא, נדבת הלב מביאה לכך שאלוהים ישכון בלבבות בני האדם, לא בחומר הנתרם אלא ברוח התורמת.

עידית לבבי גבאי ביקשה את נדבת לבם של 72 אמניות ואמנים בעיקר מאזור הצפון ומרחבי הארץ בטווח גילאים רחב. פנייתה היא לאמנים עמיתים, חברים ותלמידים, ללא הבדל דת, גזע ומין, אלה מייצגים עבודה את 'פני העכשיו' בחברה הישראלית. האמנית משרטטת אמנם את גבולות התרומה ואת צורתה אך לא בית מקדש היא מבקשת ליצור, אלא מתבן, פרי יצירה רב תרבותית. באמצעות המתבן שהיא החולמת, היוזמת והמבצעת, היא מקדשת ערכים פריטיקולריים ואוניברסליים שבבסיסם אתוס חקלאי, ויוצרו מתלכדים סביבו ומדגישים את הערך האנושי, את בניין הלבבות, בניין של חיים ויצירה אנושית, לעומת בניין האבן שקודשו, ליכדו ומלכדים סביבם מאמינים, אך בה בעת הם הביאו ועדיין מביאים להסתגרות, בידול, קנאות, קידוש המוות על פני ערך החיים. האמנית נותנת משמעות חדשה לסיפא של הפסוקים מספר שמות: אלוהים/הרוח ישכון/תשכון בלבבות האנשים העוסקים ביצירה המשותפת, בקולקטיביזם ולא רק באינדיבידואליזם הסגור. הקבוצתיות אינה מבטלת את היחיד. ייחודיותם של היחידים, באה לידי ביטוי בסגנון, בקו, בצבע ובצורה היוצרים מבנה המייחד ומעלה את החולין ומקדש אותו, ברוח דבריו של ברל כצנלסון (כתבים כרך ט', עמ' 301): **"... 'בניינו אינו בניין אבנים, אלא בניין לבבות. אבן מונחת במקום שמניחים אותה, לב האדם תמיד מפרכס, תמיד זע ונע. בניין זה טעון תמיד התחדשות, בדיקה ובחינה, ותמיד יש לשאול האם הקו נטוי לעומת החזון..."**

אם נחזור לבחון את המהות והמשמעות של הקש במקורות נגלה כי הוא מופיע פעם אחת בהקשר של עבודת הפרך במצרים: **"וַיִּפֹּץ הָעַם בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם לְקַשֵּׁשׁ קֶשׁ לְתַבְנִי"**. (שמות פרק ה' פסוק י"ב, מספר פעמים בספרות הנבואה כדימוי מטאפורי לנבואת תוכחה ולתוצאות הרוח אסון לאלה שעזבו, או מאסו באלוהים, כמו למשל בנבואת ישעיהו: **"תְּהָרוּ חֲשָׁשׁ תִּלְדוּ קֶשׁ רוֹחֲכֶם אֵשׁ תֹּאכְלֶכֶם"**. (ישעיהו פרק לג', י"א). ופעם אחת הוא מופיע בספר איוב בהקשר לאסונו של איוב והעמדתו במבחן האמונה: **"הַעֲלֵה נֶדֶף תַּעְרוֹץ וְאֵת קֶשׁ יָבֵשׁ תִּרְדֹּף"**.

כבת החצר החקלאית, קיבוץ מרחביה, מכירה עידית לבבי גבאי את הקש ואת חבילות הקש בהקשרים אחרים. הקש שהוא הגבעול היבש בחיטה, או בשעורה ובדגניים אחרים, הוא אמנם תוצר לוואי, אך מיועד למגוון של שימושים חשובים ומועילים. בתולדות ההתיישבות העובדת

ידוע המתבן שבו אוחסנו חבילות הקש, כמקום מפגש רומנטי בו הוקראו שירים לליבוי מעשה האהבה, ולא מעט זוגות קשרו ברית במתבן או בגורן. כבר מימים ימימה שמשו מקומות אלה, בהם אוחסנה התבואה או הקש כמצע למעשה אהבים, לקשירת קשר של זוגיות שהולידו מנהיגים וגיבורי תרבות. פרק ג' במגילת רות מספר לנו על הזיווג ומעשה האהבה בין בועז לרות המואביה שאחד מהצאצאים שלהם היה דוד המלך. סיפור אחר שמתרחש ממש במתבן עוסק במפגש בין ר' עקיבא לבין בתו של בן כלבא שבוע: "... ר' עקיבא התקדשה לו בתו של בן כלבא שבוע. שמע בר כלבא שבוע הדירה הנאה מכל נכסיו. הלכה ונשאה לו. בחורף היו ישנים במתבן והיה מלקט לה תבן מתוך שערה. אמר לה אילו היה לי הייתי עושה לך ירושלים של זהב..." (ירושלמי, נדרים דפים מט - נ). אגדה זו שעניינה אהבה בין בת עשירים לבין רועה עני מרוד מתרחשת במתבן. במפגש זה מזהה האשה את תכונותיו וגדולתו הפוטנציאלית של ר' עקיבא ושולחת אותו ללמוד בבית המדרש והשאר ידוע, ר' עקיבא הופך להיות למנהיג הרוחני של דורו. הלקח שהסיפור בא ללמד בין היתר הוא, שלא העושר, ההון והנכסים, אבנים יקרות וכלי הזהב הם עיקרה של חברה ואומה, אלא הענווה, הצניעות, האהבה וערכי הרוח והאדם. הציווי "וְאֶהְבֶּתְּ לְרַעְךָ כְּמוֹךָ" מופיע בספר ויקרא (ט 18). הלל הזקן למד, פירש, הגדיר ודרש ציווי זה לא פחות ולא יותר בניסוח זה: "כל ששנוא עליך לא תעשה לחבריך, זו היא כל התורה כולה..." (בבלי, מסכת שבת – דף לא, עמוד א) ואילו רבי עקיבא לימד שהציווי הזה בין אדם לחברו הוא כלל גדול בתורה. (בראשית רבה, פרשה כד, סימן ז). כלל זה מופיע גם בברית החדשה. בבשורה על פי מתי פרק י"ט, מצרף מתי את "ואהבת לרעך כמוך" לעשרת הדברות.

מול תהליכים חברתיים של הסתגרות, בידול, לאומנות, הדתה, קידוש אבן ואדמה, מתמירה עידית לבבי גבאי, עם האמנים המציגים, באמצעות חבילות הקש את ערכי היסוד המגולמים בפסוק "ואהבת לרעך כמוך". במובן זה מתכתב מעשה האמנות של לבבי גבאי גם עם הבית השני בשירו של יהודה עמיחי - התיירים: "... פַּעַם יְשַׁבְּתִי עַל מְדַרְגוֹת לֵיד שְׁעַר בְּמִצְוֹת דָּוִד, אֶת שְׁנֵי הַסְּלִים / הַפְּבָדִים שְׁמֵתִי לְיָדִי. עֲמֵדָה שָׁם קְבוּצַת תְּיָרִים סָבִיב הַמְּדַרְיָד, / שְׁמֵשֵׁתִי לָהֶם נְקֻדַּת צִיּוֹן. "אַתֶּם רֹאִים אֶת הָאִישׁ הַזֶּה עִם / הַסְּלִים? קֶצֶת יְמִינָה מֵרֹאשׁוֹ נִמְצָאת קֶשֶׁת מִן הַתְּקוּפָה הַרְּוּמִית. / "קֶצֶת יְמִינָה מֵרֹאשׁוֹ". "אֲבָל הוּא זֶה, הוּא זֶה!" אֲמַרְתִּי בְּלִבִּי: / הַגְּאֵלָה תִּבְּוֹא רַק אִם יִגִּידוּ לָהֶם: אַתֶּם רֹאִים שָׁם אֶת הַקֶּשֶׁת / מִן הַתְּקוּפָה הַרְּוּמִית? לֹא חֲשׁוּב: אֲבָל לְיָדָהּ, קֶצֶת שְׁמֵאלָהּ / לְמִטָּה מִמֶּנָּה, יוֹשֵׁב אָדָם שֶׁקֶנָּה פְּרוֹת וִירְקוֹת לְבֵיתוֹ." (מתוך: שירי ירושלים, הוצאת שוקן, ירושלים, 1987, עמ' 176)

במובנים רבים, היצירה 'מתבן 1' היא מרחב מכיל אשר לתוכו ובתוכו נטמעים ערכים. מתבן מצוייר זה הוא מצע לדיאלוג, לשכנות מכבדת של שונים. הזמנתם של אמנים ואמניות ממקומות שונים ברחבי הארץ, בני דתות, לאומים ותרבויות מגוונות להשתתף בבניית כותל החבילות, לא רק שאינה מבטלת את יסוד הזהות הפרטיקולרית אלא היא מצליחה להרחיב ולפתוח אותה כמניפה רב תרבותית ובין דורית המקבלת ונותנת מקום לשונות ולאחרות בהתגלותם המאחדת.

פרופ' משה ב. יצחקי – משורר, מתרגם, דיקן הפקולטה ללימודים מתקדמים במכללה האקדמית לחינוך, אורנים הדברים נאמרו והוצגו לראשונה ב 14.7.18 כהרצאה ב'שבת עיון' בתערוכה 'גדיש' בכפר יהושע.